

сування: *матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Запоріжжя, 22–23 жовтня 2021 року). Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2021. С. 28–34.

17. Лук'янова Г., Серкевич І. Принципи міжнародного кримінального права. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки»*. 2020. Т. 7. № 1. С. 197–203.

18. IV Гаазька конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі від 18 жовтня 1907 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text (дата звернення: 24.03.2025).

19. IV Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 24.03.2025).

20. Гнатовський М. М. Європейський суд з прав людини та міжнародне гуманітарне право: захист права на життя. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2011. Вип. 100 (1). С. 95-99.

21. Гаазька конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 14 травня 1954 року. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU54K01U> (дата звернення: 24.03.2025).

22. Другий протокол до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту 1954 року від 26 березня 1999 року. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/MU99311?ed=1999_03_26&an=2 (дата звернення: 24.03.2025).

УДК 341.1

Orcid 0000-0002-4895-1361

ДІЄВІСТЬ ПРАВА ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ У РЕАЛІЯХ СУЧАСНИХ ВІЙН: ПРОБЛЕМИ «ВІДНОСНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ»

Бейкун Андрій Леонардович,

доцент кафедри правового забезпечення та правоохоронної діяльності
факультету забезпечення державної безпеки
Київського інституту Національної гвардії України,
кандидат юридичних наук, доцент

Рибін Ілля Германович,

здобувач вищої освіти факультету службово-бойової діяльності НГУ
Київського інституту Національної гвардії України

В умовах трансформації змісту і форм збройних конфліктів міжнародного характеру, постійного зміщення акцентів у бік їх «гібридизації», що у значній мірі розмиває конструктивність норм міжнародного гуманітарного права, - вагомим є існування ціннісних незмінних моральних та правових орієнтирів упорядкування суспільного життя.

Як відомо, міжнародне гуманітарне право або право збройних конфліктів це галузь міжнародного права, норми і принципи якої обмежують застосування насильства під час збройних конфліктів й регулюють використання засобів і

методів ведення війни. Його метою є послаблення негативних наслідків застосування військового потенціалу протилежних сторін (незалежно від причин, з яких був розпочатий військовий конфлікт). Застосування норм міжнародного гуманітарного права залежить від самого факту наявності збройного конфлікту (міжнародного чи неміжнародного), незалежно від того, чи був офіційно оголошений або визнаний стан війни. Міжнародне гуманітарне право спрямоване на регулювання двох найважливіших питань: захист жертв війни та максимально гуманістичне застосування засобів і методів її ведення. У мирний час більшість положень міжнародного гуманітарного права не застосовуються (за винятком певних міжнародно-правових зобов'язань). Проте, питання відповідальності за акти агресії та злочини у процесі агресії регулюються іншими галузями сучасного міжнародного права (правом міжнародної відповідальності та міжнародним кримінальним правом відповідно). Разом з тим, міжнародне гуманітарне право не застосовується до: заворушень, заколотів, окремих й спорадичних актів насильства, інших дій та подій подібного характеру. Загалом, МГП охоплює ті норми міжнародного права, що встановлюють мінімальні стандарти гуманності, яких необхідно дотримуватися у будь-якій ситуації збройних конфліктів.

Метою нашого дослідження є практично-правові аспекти застосування норм міжнародного гуманітарного права у сучасних реаліях російсько-української війни.

Теоретичною основою дослідження стали праці вітчизняних і зарубіжних дослідників, що займалися питанням проблематики чинності міжнародного гуманітарного права в умовах сучасних збройних конфліктів, серед яких: І. В. Авдошин, І. М. Арцибасов, Б. В. Бабін, М. М. Гнатовський, М. В. Грушко, О. В. Клименко, А. О. Кориневич, О. П. Коротков, Н. Н. Мамедов, О. О. Мережко, В. В. Мицик, О. С. Мосейкін, А. І. Полторак, Ж. Ж. Пікте, К. Пінненіємі, Я. Ф. Радиш, В. М. Репецький, О. В. Сенаторова, С. В. Саяпін, Л. Д. Тимченко, О. І. Тіунов, Х. П. Ярмакі та інші.

Загальна теорія міжнародного гуманітарного права позиціонує такі сфери його застосування:

- а) ситуаційне застосування (раціональні ситуації);
- б) заява осіб (*ratione personae*);
- в) тимчасове застосування (*ratione temporis*);
- г) заявка на місцезнаходження (*ratione loci*) [1, с. 53].

Як зазначає Н. Н. Мамедов, ситуаційне застосування означає, що міжнародне гуманітарне право застосовується лише у разі збройного конфлікту. Іншими словами, наявність стану збройного конфлікту є важливою умовою для застосування норм міжнародного гуманітарного права. Слід зазначити, що застосування норм міжнародного гуманітарного права зумовлене лише наявністю об'єктивних умов і не залежить від того, як воюючі сторони описують ситуацію. Якщо між двома чи більше державами виникає збройний конфлікт, навіть, якщо самі воюючі сторони не визнають і не підтверджують стан війни, такий конфлікт нормативно позиціонується як міжнародний конфлікт. Відповідно, у разі міжнародного збройного конфлікту повинні

застосовуватись чотири Женевські конвенції та Додатковий протокол I [2, с. 103; 4 - 7].

А. В. Замрига підкреслює, що міжнародне гуманітарне право починає діяти одразу після створення реальних умов, що відображають ознаки збройного конфлікту. Згідно з означеними вище Женевськими конвенціями, міжнародне гуманітарне право починає застосовуватися «з припиненням першого вогню» і закінчується «із загальним припиненням військових дій». У разі оголошення війни чи будь-якого іншого збройного конфлікту, навіть якщо одна зі сторін не визнає наявність стану війни, виникає підстава для застосування норм міжнародного гуманітарного права. Захистом норм міжнародного гуманітарного права користуються особи, які безпосередньо не беруть участі у військових діях [8].

Слід зазначити, що Женевські конвенції організують взаємодію правових режимів для захисту різних класів людей, наприклад, особливо вразливих у збройному конфлікті, некомбатантів та військовополонених. У цьому контексті слід зазначити, що Перша Женевська конвенція передбачає захист поранених і хворих у сухопутних військових діях, Друга Женевська конвенція – поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії в морських боях, III Женевська конвенція передбачає захист військовополонених, а IV Женевська конвенція – захист цивільних осіб [4 - 7].

Крім того, у міжнародному гуманітарному праві існують різні норми для цивільного населення, комбатантів, поранених та хворих, жінок та дітей, полонених та знезброєних, військовополонених, мешканців окупованих або обложених територій.

Однак дослідник А. О. Кориневич у зв'язку з цим зазначає, що перевага такого підходу полягає у тому, що він дозволяє сформулювати більш адекватні правові норми захисту окремих категорій осіб від конкретних загроз, на які вони наражаються залежно від ситуації; а недоліком цього методу є те, що чим точніше визначено коло осіб, тим вищим є ризик того, що окремі особистості будуть виключені з-під захисту конвенцій. Тотожну позицію щодо вразливості окремих осіб при надмірній деталізації підзахисних нормам МГП, виходячи з певних родових чи групових ознак, поділяє і М. В. Грушко [9, с. 56; 10, с. 162-163].

Як відомо, під час збройних конфліктів застосовуються як норми у галузі прав людини, так і норми у галузі міжнародного гуманітарного права. Ряд науковців (Я. Ф. Радиш, О. В. Клименко, О. В. Сенаторова та інші) відстоюють позицію, що міжнародне гуманітарне право часто є більш ефективним під час збройного конфлікту. Так, норми міжнародного гуманітарного права якраз і спрямовані на обмеження та запобігання порушенням прав людини щодо військовослужбовців та цивільних осіб, які безпосередньо постраждали в ході збройного конфлікту та іншим чином виключені з участі у військових діях [11, с. 103; 12, с. 73].

Питання відносної ефективності норм міжнародного гуманітарного права не постає, якщо обидві (або усі) сторони конфлікту їх більш-менш дотримуються. Проте, цього не можна сказати про російсько-українську війну, яка

почалась з акту неспровокованої повномасштабної збройної агресії російської федерації 24 лютого 2024 року.

Як відомо, як вище військово-політичне керівництво російської федерації, так і військовослужбовці збройних сил рф свідомо не дотримуються норм МГП, позиціонуючи свої злочинні дії виключно як додатковий засіб отримання тактичних та оперативних переваг у веденні бойових дій. Відповідно, така позиція ворога є великою проблемою хоча б через те, що відсутні як міжнародно-правові механізми стримування, так і дієві важелі з боку міжнародної спільноти, які б змусили росію дотримуватись міжнародно встановлених норм та правил ведення війни.

Нормами та правилами поведження, встановленими міжнародним гуманітарним правом нарочито нехтують російські військовослужбовці, свідомо обстрілюючи цивільну інфраструктуру українських міст, проводячи масові розстріли некомбатантів на захоплених територіях та примушуючи українських громадян до служби в російській армії. Російські окупанти свавільно вбивають і катують цивільних, розстрілюють лікарів і журналістів, гвалтують жінок і дітей. В оточених або захоплених росією містах немає їжі, води, ліків, електроенергії та зв'язку. Окупанти обстрілюють будівлі, в яких знаходяться: торгові центри, школи, лікарні, шпиталі, доводять захоплені населені пункти і цілі регіони до гуманітарної катастрофи.

Вищенаведене дає змогу виокремити ще одне проблемне питання, яке полягає в прямому прояві державного тероризму з боку російської федерації у сучасних умовах ведення російсько-української війни. Варто при цьому зазначити, що не всі терористичні акти стосуватимуться МГП, оскільки тільки акти терору, які вчинені у ситуаціях збройного конфлікту, потрапляють під застосування норм міжнародного гуманітарного права. Проте, терористичний акт, вчинений у мирний час, розглядатиметься за національним законодавством саме як кримінальний злочин.

У сучасному міжнародному гуманітарному законодавстві існують лише два положення міжнародного гуманітарного права, які вказують на заборону тероризму як методу ведення війни. Перше, відповідно до якого в пункті 2 ст. 51 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року (Протокол I) забороняються «... акти насильства або погрози насильством, маючи на меті тероризування цивільного населення». Друге положення зазначається у ст. 33 IV Женевської конвенції, у якій використовується термін «тероризм» і міститься загальне положення щодо недопущення терористичних актів на територіях сторін у конфлікті. Це положення доповнює загальне правило вказаної конвенції, згідно з яким сторони, які воюють, - повинні гуманно поводитися з цивільним населенням противника, що знаходиться під їх юрисдикцією (ст. 27) [6; 7].

Варто зазначити, що дискусії з приводу нормативного позиціонування росії як держави-терориста і правової природи державного тероризму в цілому, у наукових колах правників-міжнародників точаться вже певний тривалий час. У зв'язку з цим, варто звернути увагу на наукові доробки: О. С. Мосейкіна, М. В. Грушка, Ю. І. Усманова, О. Вергелеса, В. П. Пилипенка [13 - 15].

При цьому складність міжнародного правового регулювання боротьби з тероризмом полягає, як вбачається, насамперед, у тому у тому що, тероризм переслідує різні цілі, проявляється у різних підходах та має різні зовнішні вирази, що окремо можуть бути кваліфіковані як інші види військових злочинів.

Разом з тим, тероризм має, як правило, самостійну мету: руйнування інфраструктури, масова деморалізація населення, демонстрація «сили» тощо.

Отже, міжнародне гуманітарне право позиціонується як один із найефективніших інструментів, які міжнародна спільнота має у своєму арсеналі для забезпечення безпеки людей та дотримання їх поваги і гідності під час війн. Керуючись принципом, що навіть війна має свої обмеження, міжнародне гуманітарне право встановлює гуманістичні засади поведінки воюючих сторін під час збройних конфліктів.

Разом з тим, норми МГП не діють, коли стороною конфлікту виступає росія. І саме ця країна, схоже, підштовхнула юридичну думку у галузі міжнародного гуманітарного права на введення в обіг понятійних категорій «держава-терорист» та «державний тероризм».

Безумовно, що міжнародне гуманітарне право відіграє критично важливу роль у захисті осіб, що його потребують, під час збройних конфліктів. Незважаючи на численні об'єктивні труднощі, з якими стикається МГП в умовах збройної агресії російської федерації, постійна адаптація норм до викликів «гібридизації» воєнних конфліктів, посилення відповідальності за порушення норм та розширення міжнародної співпраці, - варто позиціонувати як ключові кроки для забезпечення ефективного функціонування цієї системи. У будь-якому випадку, міжнародні збройні конфлікти вимагають «свіжого погляду» та безперервної роботи над вдосконаленням правових механізмів, щоб гарантувати захист тих, хто нормативно окреслений як потенційні жертви війни.

При опрацюванні заявленої проблематики, додатково, окрім текстуально визначених, використовувались і джерела, зазначені у списку за №№ 16-23.

Список використаних джерел

1. Мельцер Н. Міжнародне гуманітарне право: *загальний курс*. Київ: МКЧХ, 2020. 396 с. URL: <http://surl.li/ejbrс> (дата звернення: 25.03. 2025).
2. Мамедов Н. Н. Сфера застосування міжнародного гуманітарного права під час збройних конфліктів. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія: юридичні науки. Том 34 (73). № 3. 2023. С. 102-106. URL: https://juris.Ver_nadskyjournals.in.ua/journals/2023/3_2023/18.pdf (дата звернення: 25.03.2025).
3. Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях (ЖК I) від 12 серпня 1949 року. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_151 (дата звернення: 25.03.2025).
4. Женевська конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії зі складу збройних сил на морі (ЖК II) від 12 серпня 1949 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_152 (дата звернення: 25.03.2025).
5. Женевська конвенція про поведінку з військовополоненими (ЖК III) від 12 серпня 1949 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_153 (дата звернення: 25.03.2025).

6. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни (ЖК IV) від 12 серпня 1949 року. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_154 (дата звернення: 25.03.2025).

7. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_199 (дата звернення: 25.03.2025).

8. Замрига А. В. Застосування міжнародного гуманітарного права в умовах збройної агресії російської федерації проти України. *Проблеми сучасних трансформацій*. Серія: право, публічне управління та адміністрування. № 6. 2022. URL: https://Downloads/_01_04_6_2022_Замрига.pdf (дата звернення: 25.03.2025).

9. Кориневич А. О. Застосування міжнародного гуманітарного права до збройного конфлікту на території України: *навчальний посібник*. Одеса: Фенікс, 2015. 78 с.

10. Грушко М. В. Становлення та специфіка міжнародно-правового режиму військовополонених: *монографія*. Одеса: Фенікс, 2016. 284 с.

11. Радиш Я. Ф., Клименко О. В. Міжнародне гуманітарне право як джерело права у збройних силах України / *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 13. С. 102-104.

12. Сенаторова О. В. Права людини і збройні конфлікти. *Навчальний посібник*. Київ, 2018. Видавництво «ФОРМ Голембовська О.О.», 2018. 208 с.

13. Мосейкін О. С., Грушко М. В. Застосування норм міжнародного гуманітарного права у збройному конфлікті в Україні: окремі аспекти. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. № 2. 2021. С. 53-63. URL: <https://jrchdnu.donnu.edu.ua/article/view/12122> (дата звернення: 25.03.2025).

14. Усманов Ю. І., Вергелес О. Проблема гуманітарного доступу в умовах збройних конфліктів. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія: Право. 2022. № 69. С. 461-466. URL: DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.69.76>. (дата звернення: 25.03.2025).

15. Пилипенко В. П. Застосування норм міжнародного гуманітарного права до збройних конфліктів міжнародного й неміжнародного характеру в контексті воєнних злочинів. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. Випуск 3. С. 317-323. URL: DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.3.52>. (дата звернення: 25.03.2025).

16. Гнатівський М. М. Європейський суд з прав людини та міжнародне гуманітарне право: захист права на життя / *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2011. Вип. 100(1). С. 95-99.

17. Сорока Г. Міжнародне гуманітарне право у ХХІ столітті / *Віче*. 2013. № 18. С. 24-25.

18. Імплементация норм міжнародного гуманітарного права на національному рівні в Україні (оновлено). *Звіт*. Підготовлено міжнародною групою Global Rights Compliance. Вересень 2020 р. URL: <https://www.asser.nl/media/794858/2021-the-domestic-implementation-of-ihl-in-ukraine-updated-українська.pdf> (дата звернення: 25.03.2025).

19. Блистів Т. І. Нормативно-правове забезпечення в Україні питання утримання та поводження з військовополоненими та інтернованими особами в особливий період. *Інформація і право*. 2018. № 2(25). С. 117–122.

20. Павленко Ж., Антонов А. «Гібридна війна»: аналіз визначень поняття. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*. Серія: філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2022. № 2 (53). С. 106-119. URL: DOI: 10.21564/2663-5704.53.258155. (дата звернення: 25.03.2025).

21. Денисенко С. І. Актуальні проблеми міжнародного гуманітарного права в умовах сучасних збройних конфліктів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. №3. С. 182-184. URL: http://lsej.org.ua/3_2016/55.pdf (дата звернення: 25.03.2025).

22. Жаровська Ірина. Ефективність правил ведення війни та норм міжнародного гуманітарного права: аналіз сучасної доктрини. *Вісник Національного університету "Льві-*

вська політехніка”. Серія: “Юридичні науки”. № 4 (36), 2022. С. 51-56. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2023/jan/29692/104.pdf> (дата звернення: 25.03.2025).

23. Сахарук А. В. Міжнародне гуманітарне право і конфлікти: основні принципи та сучасні виклики. [Інформаційний портал: КОНСУЛЬТАНТ]. URL: <https://consultant.net.ua/consultant-article/7358> (дата звернення: 25.03.2025).

УДК 341.322.5

orcid 0000-0002-4895-1361

orcid 0009-0008-3985-6128

ПРОБЛЕМАТИКА НОРМАТИВНОГО ОКРЕСЛЕННЯ І ПОЗИЦІОНУВАННЯ НЕДОЛІКІВ ТА «ВУЗЬКИХ МІСЦЬ» СУЧАСНОГО МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

Бейкун Андрій Леонардович,

доцент кафедри правового забезпечення та правоохоронної діяльності
факультету забезпечення державної безпеки

Київського інституту Національної гвардії України,

кандидат юридичних наук, доцент

Крук Святослав Васильович,

здобувач вищої освіти факультету службово-бойової діяльності НГУ

Київського інституту Національної гвардії України

Зміни, що відбуваються у сфері міжнародного правопорядку, у форматі сучасних збройних конфліктів, - об'єктивно потребують певного переосмислення чинних норм міжнародного гуманітарного права з метою як правомірної, так і адекватної реакції суб'єктів забезпечення національної безпеки, в першу чергу: як органів та вищих посадових осіб держави, уповноважених на прийняття загальнодержавних нормативів та розпорядчих рішень, так і безпосередніх виконавців вольових приписів під час правового режиму воєнного стану – Збройних Сил та інших військових формувань, правоохоронних і розвідувальних органів держави.

Як вбачається, питання виявлення та нормативного окреслення і позиціонування недоліків та «вузьких місць» сучасного міжнародного гуманітарного права щодо захисту окремих категорій осіб під час збройного конфлікту, а також захисту прав і свобод людини міжнародним та національним законодавством в умовах правового режиму воєнного стану, набуло особливої актуальності в умовах сучасних війн, насамперед, російсько-української війни.

Відповідно, актуальними потребами дослідників-правників повинна виступати необхідність аналізу нормативів міжнародного гуманітарного права з питань захисту жертв збройного конфлікту та інших категорій постраждалих осіб під час збройної агресії, враховуючи гібридний характер повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України.